

Kůrovcová kalamita v CHKO Jeseníky – příběh (zřejmě) nekončí

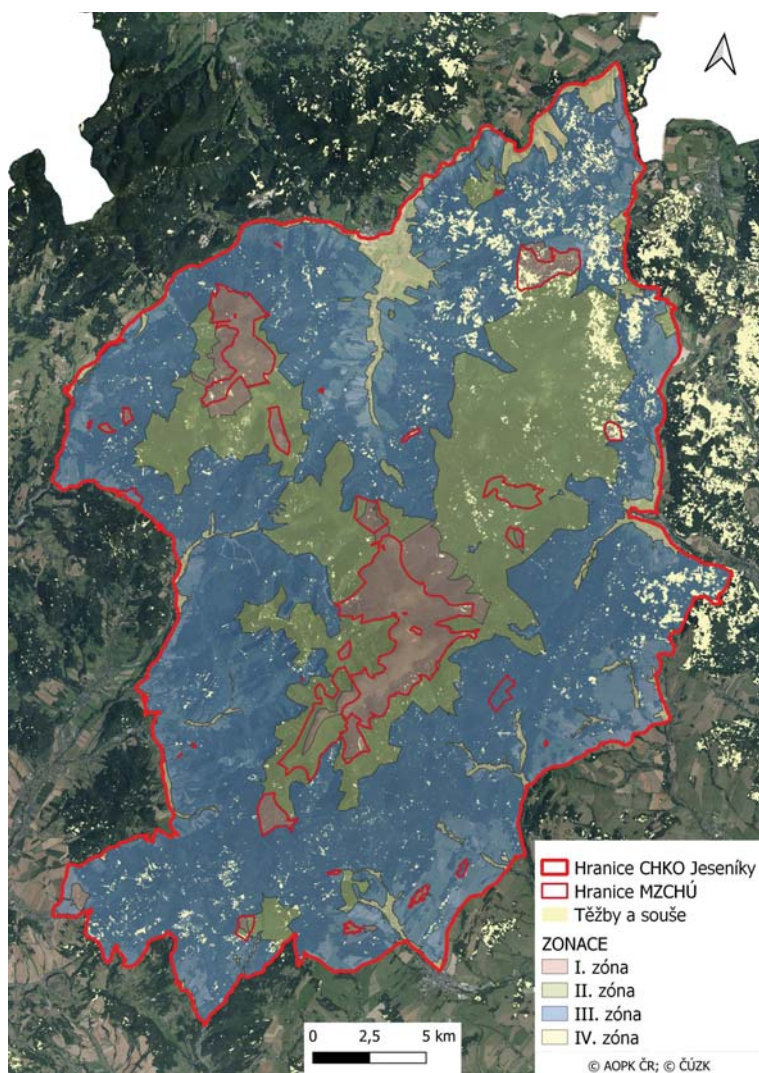
Miroslav Havira, Michal Servus

Současná kůrovcová kalamita je podle odborníků bezprecedentně největší kůrovcovou kalamitou v historii Česka. Nevyhnula se ani chráněné krajinné oblasti (CHKO) Jeseníky. Již tak v poněkud turbulentní době generuje řadu problémů i otázek, a to lesním hospodářům, ochraně přírody i široké veřejnosti, budí emoce,

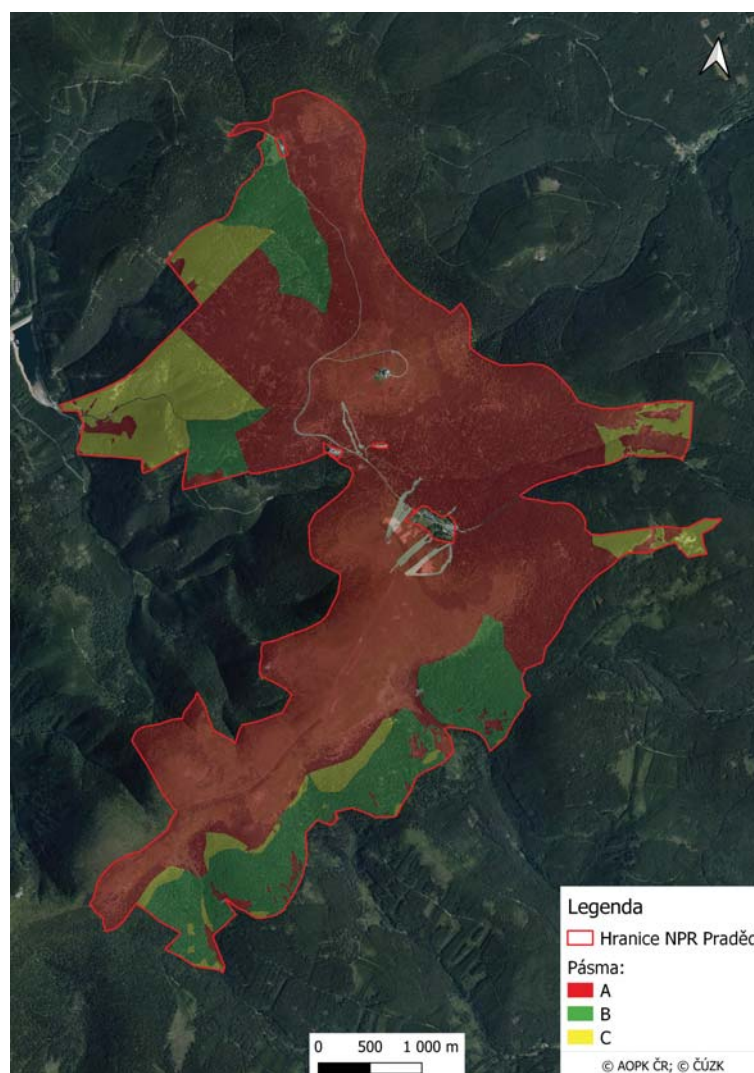
je předmětem mediálních diskuzí, kde se často názory zaměňují za fakta. Cílem tohoto článku je podívat se blíže na dosavadní průběh kůrovcové kalamity v uplynulých letech na území CHKO Jeseníky, a to především prostřednictvím konkrétních čísel.

NPR Rejváz – část ponechaná bez zásahu proti kůrovci.

Mapa č. 1: Plochy lesů dotčené kůrovcovou gradací na podkladu zonace CHKO Jeseníky (zdroj: <https://www.kurovcovamapa.cz/>); období 2018–2021.

Mapa č. 2: Rozdělení NPR Praděd do jednotlivých pásem pro účely výjimky platné na období 2021–2023.

Příčiny

Současná kůrovcová kalamita je synergií vícera faktorů. V první řadě to jsou extrémní projevy klimatu ve formě sucha jakožto důsledku nedostatku srážek zvláště na začátku vegetační sezóny, resp. jejich nerovnoměrného rozložení v rámci roku. Vzniklou situaci umocnilo nadprůměrně teplé počasí mimo jiné urychlující vývoj lýkožrouta, vedoucí ke zvýšení počtu jeho generací v rámci roku. Oba extrémní byly hlavní příčinou značného stresu již tak ekologicky labilních smrkových porostů, což ještě zvýšilo jejich predispozici k napadení patogeny. Další proměnnou je současný stav lesů – rozsáhlé uniformní celky stanovištně nepůvodních smrkových porostů. Jinak to není ani v jedné z nejlesnatějších CHKO v ČR, v CHKO Jeseníky. Zdejší porosty – v drtivé většině jako důsledek uplatňování smrkového pasečného hospodářství po vzoru saské školy

čistého výnosu z půdy od konce 18. století – jsou téměř ze 75 % tvořeny smrkem ztepilým. Podle rekonstruované (přírozené) druhové skladby by však jeho podíl nepřesahoval 30 %. Přírozené lesní porosty s převahou smrku by byly koncentrovány do těch nejchladnějších míst – do nejvyšších poloh jeseníckých hor nebo na dna chladných roklí a údolí. Ty nejzachovalejší s nejvyšší biologickou hodnotou jsou dnes téměř všechny součástí některé z rezervací. Velká část lesů Jeseníků je však tvořena právě uměle založenými smrkovými porosty, a to také, nebo především, na stanovištích bučin, jedlobučin či smrkových bučin. Nutno dodat, že více než dvě třetiny lesů CHKO Jeseníky jsou situovány v 5. (jedlobukovém) až 6. (smrkobukovém) lesním vegetačním stupni. Pověštinou se jedná o smrkové porosty ve druhé až (zejména) třetí generaci. Byly zakládány s vysokým počtem jedinců na hektar,

následně vychovávány nevhodnými postupy, v důsledku okyselování půd došlo k jejich ochuzení o živiny apod. Takové porosty jsou pro kůrovce doslova prostřeným stolem.

„Management kůrovce“

V souvislosti se současnou kůrovcovou kalamitou byl zásadním rokem extrémně suchý a teplý rok 2015, přičemž výrazně odlišný nebyl ani rok 2018. V roce 2017, kdy (nejenom) v podhůří Jeseníků již kůrovcová kalamita probíhala v plném proudu, se přesunula také na okraj území CHKO. S takovou situací Agentura dosud mnoho praktických zkušeností neměla. Dané téma v Národním parku Šumava sice v minulosti silně rezonovalo, CHKO jsou však jinou kategorií, principy a přístupy v nich jsou odlišné. Větší praktické zkušenosti navíc zatím chyběly.

Z hlediska ochrany přírody jsou zde limity dány zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (ZOPK). Vztaheno k asanačním zásahům proti kůrovci: na území prvních a druhých zón mimo maloplošná zvláště chráněná území (MZCHÚ) je ustanovením § 26 odst. 3 písm. a) ZOPK zakázáno používat „*intenzivní technologie, zejména prostředky a činnosti, které mohou způsobit podstatné změny v biologické rozmanitosti, struktuře a funkci ekosystémů...*“. V případě provádění (nejenom) asanačních těžeb je to zejména vznik souvislé holiny o ploše větší než jeden hektar. V tu chvíli stál orgán ochrany přírody před rozhodnutím, jak postupovat dál, přičemž existovaly dvě krajní možnosti. Tou první bylo umožnit provádění asanačních zásahů nad rámec ZOPK, jinými slovy umožnit asanaci kůrovcového dříví s využitím zakázaných tzv. „intenzivních technologií“, k čemuž musí správce lesa disponovat platnou výjimkou. Druhou variantou bylo „intenzivní technologie“ při asanaci kůrovcem napadených stromů neumožnit. V případě povolení takové výjimky bylo nasnadě předpokládat, že s ohledem na stav většiny zdejších lesních porostů souvislé holiny přesahující jeden hektar vznikají budou. Pro důkaz nebylo potřeba chodit daleko, stačilo se podívat na odlesněné svahy na Zlatohorsku či Bruntálsku. Naopak,

nepovolením výjimky by téměř s jistotou došlo k ještě masivnější gradaci kůrovce a díky dostatečné potravní nabídce ve formě dospělých sekundárních smrčín na velkých plochách k jeho nekontrolovanému šíření. Neumožnit provádět asanační těžby v prvních a druhých zónách se vznikem holiny větší než jeden hektar kupříkladu způsobem, že mezi takovými dvěma plochami by zůstal zachován neasanovaný segment stromů nastojato, by pro vlastníka či správce lesa znamenalo zbytečně vynaložené úsilí na ploše, kde mohl asanovat bez platné výjimky. A pokud by na území třetí zóny ještě nějaké porosty přeci jen zůstaly, rychle by vzaly za své také.

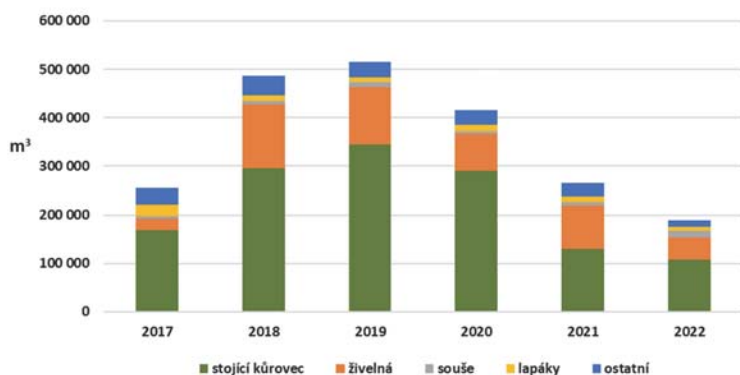
O výjimky z příslušných ustanovení si vlastníci lesů na základě dohody mezi MŽP a MZe požádali a jasně deklarovali požadavek výjimky povolit, aby mohli proti kůrovci co nejefektivněji zasahovat a na majetku tak trvale udržitelně hospodařit. Do jednotlivých správních řízení vstupovaly také některé nevládní organizace (NNO), přičemž se jejich postoje a názory různily a stále různí. V počátcích kůrovcové kalamity byl požadavek některých z nich ponechat území první a v prvních letech gradace také území druhé zóny CHKO Jeseníky bez zásahu. Postupně se některé názory posouvaly, zasahování ve dru-

hých zónách se již nevyklučovalo. Naopak dle názorů jiných NNO má zasahování za splnění určitých podmínek svůj smysl.

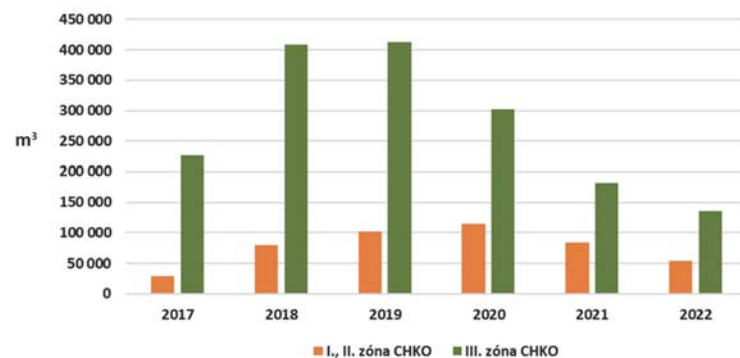
V úvahu bylo třeba vzít několik aspektů. Pokud by efektivní asanace nebyla realizována, a to i za cenu vzniku holin větších než jeden hektar, lesní porosty, jak je známe dnes, by pravděpodobně vypadaly zcela jinak. Vytvořit na území první a druhé zóny činicí bezmála 30 % z téměř 58 tisíc hektarů lesů CHKO Jeseníky (údaje nezahrnují porostní půdu v MZCHÚ celkem na ploše něco málo přes 4000 hektarů) tak rozsáhlé plochy s omezenými možnostmi zásahů proti kůrovci, navíc z lesů povětšinou formovaných dlouhodobou hospodářskou činností člověka, by například pro soukromé vlastníky hospodařící na jedné třetině území CHKO Jeseníky znamenalo zásadní dopad na jejich hospodářskou činnost. A bezpochyby by také šlo o desítky miliard na kompenzacích. Problém by pochopitelně nebyl „pouze“ v rovině finanční. Nemalou roli v rámci celkového posuzování veřejných zájmů hraje kupříkladu sociální aspekt, kdy je možnost zaměstnání v lesnickém sektoru v tomto regionu nezanedbatelným faktorem. Nelze také opomenout ani otázku potřeby dalšího managementu zdejších lesů. Odumřením horního stromového patra na vel-

V popředí prostorově variabilní mozaika mladších porostů (2. zóna CHKO Jeseníky, oblast Kobrštejna, polesí Rejvíz v majetku ALSOL).

Graf č. 1: Objemy dříví související s kůrovcovými těžbami ve smrku včetně souší (tvoří cca 2 % z celkových objemů, ty těženy nebyly) za období 2017–2022 (mimo MZCHÚ); graf zahrnuje pouze data majoritních vlastníků hospodařících na 91 % plochy lesů CHKO Jeseníky.

Graf č. 2: Celkový objem kůrovcového dříví dle jednotlivých zón CHKO Jeseníky (mimo MZCHÚ) za období 2017–2022; graf zahrnuje pouze data majoritních vlastníků hospodařících na 91 % plochy lesů CHKO Jeseníky.

kých plochách by totiž na několik desetiletí došlo k zamezení možnosti usměrňovat lesní porosty k pestřejší struktuře a druhovému složení, než jakými většina z nich disponuje dnes. Především lesy situované na území druhé zóny (a samozřejmě také třetí) jsou jakožto výsledek lidské činnosti většinou druhově značně pozměněné ve prospěch smrku a již několik staletí intenzivně obhospodařovány. Tyto lesy vyžadují a ještě dlouho budou vyžadovat aktivní péči. Přestavba lesa není vyloučena ani jeho ponecháním samovolnému vývoji, ale v hospodářských lesích (a druhá zóna CHKO je v drtivé většině lesem hospodářským) je jistě legitimní snaha o rychlejší a cílenou přestavbu často s vnosem dřevin, které by se do současných rozsáhlých smrčin přirozeně vracely jen velmi pomalu nebo vůbec.

Přes řadu námitek některých NNO byly příslušné výjimky na území první a druhé zóny CHKO Jeseníky povoleny a bylo tak umožněno zpracovávat kůrovcem napadené stromy i se vznikem holiny větší než jeden hektar. Ve světle popsaného byla hlavním důvodem pro povolení výjimek snaha rozpad porostů zastavit, nebo jej alespoň zpomalit, resp. prodloužit na co nejdelší časový úsek s cílem zachovat na co největší ploše kontinuitu vegetačního krytu. S tímto se ztotožnil i odvolací orgán (MŽP). To vše samozřejmě za dodržení podmínek daných metodickým doporučením MŽP „Postup asanace kůrovcem napadených porostů v CHKO a MZCHÚ“ (https://www.mzp.cz/cz/asanace_kurovce_doporuceni). Jednou z podmínek vydaných rozhodnutí bylo a je ponechat na každém hektaru nejméně 30 m³ dřevní hmoty k zetlení, přičemž prioritou jsou všechny dřeviny, na kterých nedochází k rozvoji kůrovce (jedle, listnáče), dále smrkové souše pro kůrovce již neatraktivní a nakonec asanované smrkové dříví. V zájmu objektivit nutno dodat, že vzhledem k tomu, že kůrovcová kalamita se na většině

plochy CHKO Jeseníky – obzvláště v její západní polovině a centrální části – téměř neprojevila, vydané výjimky ani nebyly na většině plochy takřka konzumovány, nebyly potřebné. Správci lesů o ně fakticky požádali z preventivních důvodů.

Řeč čísel

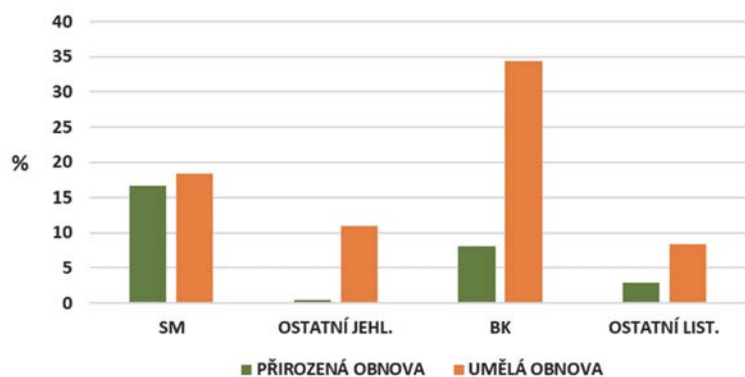
Na území CHKO Jeseníky bylo od zmiňovaného roku 2017 dotčeno kůrovcovými těžbami s odstraněním stromového patra na významnější ploše (převážně se vznikem holiny) přibližně 3000 hektarů lesů, což činí kolem 5 % jejich celkové plochy. Holiny začaly zpočátku vznikat na území třetí zóny, v roce 2018 a především v roce 2019 také na území druhé zóny. Nejvíce byla (a taktéž zůstala) zasažena severní, severovýchodní a východní část CHKO. Zde kalamita pře-

kročila hranici CHKO Jeseníky z oblasti Zlatohorska od severovýchodu a Města Albrechtice, resp. Bruntálska z východního směru, kde intenzivně probíhala již několik let předtím. V menším rozsahu se projevila také v jižní části v okolí Rabštejna, kde ke vzniku odtěžených ploch zásadně přispěla vichřice na počátku roku 2018.

Z grafu č. 1 je patrné, že objemy smrkového dříví souvisejícího s kůrovcovou kalamitou vrcholily v roce 2019, přičemž od roku 2020 dochází každoročně k jejich poklesu. Mezi roky 2019 a 2020 je to o 19 %, mezi roky 2020 a 2021 asi o 36 %, v loňském roce byly objemy těžeb opět nižší přibližně o 29 %. Pro jejich distribuci v rámci jednotlivých zón viz graf č. 2 (údaje nezahrnují MZCHÚ) a mapu č. 1. Z dat je zřejmé, že kůrovcová kalamita je v CHKO Jeseníky především záležitostí

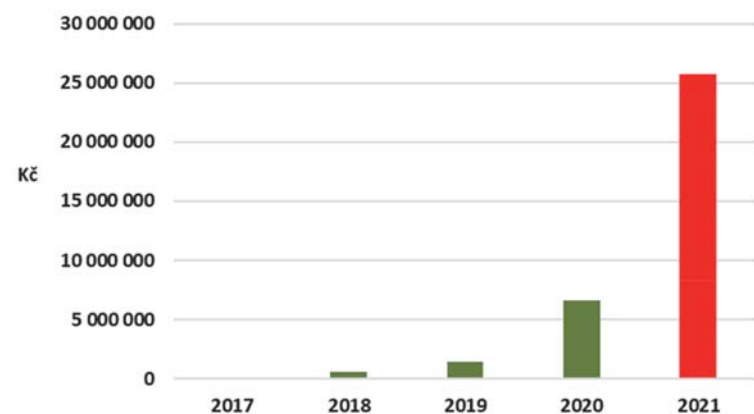
Jedna z prvních kalamitních ploch ve 2. zóně CHKO Jeseníky s bukem, břízou, javorem klenem a smrkem; kůrvec se zde v posledních dvou letech prakticky zastavil (oblast Suchého vrchu, LHC BOO Vrbno pod Pradědem v majetku Diecéze ostravsko-opavské).

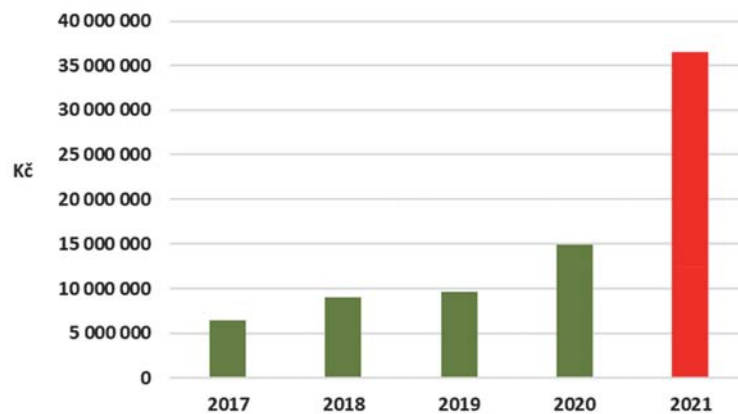
Graf č. 3: Druhové složení obnovy vytěžených ploch za období 2017–2022; graf zahrnuje pouze data majoritních vlastníků hospodařících na 91 % plochy lesů CHKO Jeseníky.

třetí zóny, kam je situováno téměř 63 % plochy lesů. K tomu nutno dodat, že přibližně čtvrtina celkového objemu těžného dříví je důsledkem působení některého z abiotických činitelů, především větru.

Důležitou otázkou bezprostředně související s asanačními těžbami je rovněž obnova. Zde je na vlastníkově lesa, jakými dřevinami bude vzniklé plochy zalesňovat. Rámec určuje lesní zákon a příslušné prováděcí předpisy. Do toho vstupuje také platný plán péče o CHKO Jeseníky promítnutý do příslušných lesních hospodářských plánů. Graf č. 3 ukazuje, nakolik se proměnila dřevinná skladba na plochách po asanovaném smrku. Buk lesní a další dřeviny jako javor klen, bříza, jeřáb ptačí, jedle bělokorá nebo modřín opadavý jsou na těchto plochách zastoupeny přibližně z 65 %. Pouze kolem 18 % výměry odtěžených ploch vzniklých v letech 2017–2022 bylo zalesňováno smrkem, na dalších 17 % byla evidována jeho přirozená obnova. Co do celkového rozsahu přirozené obnovy, ta je součástí cca 28 % plochy.

Graf č. 5: Přehled náhrad újmý za omezení lesnického hospodaření za období 2017–2021 na území NPR Rejvíz (posuzování žádosti o náhradu újmý v NPR Rejvíz za r. 2021 ještě nebylo zcela uzavřeno).

Graf č. 4: Přehled přiznaných náhrad újmý za omezení lesnického hospodaření za období 2017–2021 na území CHKO Jeseníky (posouzení žádostí za r. 2021 ještě nebylo zcela uzavřeno).

Kůrovec v rezervacích

V popisu problematiky nelze opomenout ani rezervace – území s nejpřísnějším statutem ochrany, a to zejména ta MZCHÚ, kde jsou jedním z předmětů ochrany přirozené horské či podmáčené smrčiny. Shodou okolností se v případě CHKO Jeseníky jedná o všechny 4 národní přírodní rezervace (NPR). Zákon je zde oproti prvním a druhým zónám přísnější, kdy ustanovením § 29 písm. a) ZOPK zakazuje tzv. „intenzivní technologie“ vedoucí nikoliv k „podstatné změně“, ale již ke „změně“, tudíž změně jakékoli. Nastavená pravidla ve vydaných výjimkách reflektují především biologickou hodnotu jednotlivých porostů. Území NPR jsou pro tyto účely zpravidla rozděleny na 3 pásma: od zcela bezzásahového (pásmo A) přes využití vyložené šetrných metod asanace jako odkornění nastojato či odkornění kmenů v celých délkách bez odvětvování a manipulace s cílem zachovat tzv. biologické dědictví (pásmo B) po pásmo C, kde je umožněna kombinace šetrných a běžných lesnických postupů. Ponechání veškeré dřevní

hmoty v porostu k zetlení je samozřejmostí. Přirozené horské smrčiny jako takové nemůže kůrovec nijak ohrozit, není zde škůdcem, ale zcela přirozenou součástí ekosystému horského lesa. Problém však tkví ve stavu porostů v jejich okolí, jež jsou tvořeny výše popsanými kulturními smrčinami zpravidla s podílem smrku 90–100 %. Připustit tak za této situace v rezervacích kůrovcovou disturbanci v plném rozsahu, byť jakkoliv je pro tento lesní ekosystém přirozená, by současně znamenalo významné ohrožení rozsáhlých ploch lesů na tyto rezervace navazujících. To je jeden z vážných argumentů při diskusi nad povolovaným rozsahem a způsobem zasahování v nich. Kůrovcová kalamita se lesních rezervací v CHKO Jeseníky zdaleka nedotkla takovou intenzitou jako v případě lesů ve druhých či třetích zónách. Celkové objemy kůrovcem asanovaných i neasanovaných stromů v zásadě oscilují v rámci hodnot z období před rokem 2015, resp. 2018 a nijak z něj nevybočují, dochází zde pouze k lokálním zásahům v malém rozsahu. Výjimkou je NPR Rejvíz, jejímž předmětem ochrany jsou kromě blatkového boru či otevře-

Přirozená obnova jeřábu a smrku na kalamitní ploše (3. zóna CHKO Jeseníky, lokalita Zámecký pahorek, poleší Rejvíz v majetku ALSOL).

ných vrchovišť právě také podmáčené a rašelinné smrčiny. Rezervace byla s ohledem na kůrovcovou situaci doposud nebyvalého rozsahu vně i mimo ni téměř na celé ploše ponechána již bez zásahu. Zasadování zde bylo umožněno pouze na minoritní části při jižním okraji v místech výskytu kulturních smrčín, které nejsou předmětem ochrany NPR. V tomto případě je navíc situace komplikovaná i vlastnický – celá rezervace je totiž obklopena majetkem Arcibiskupství olomouckého, přičemž NPR zůstala ve správě Lesů České republiky, s. p.

Finance do přírody

Celá kůrovcová epizoda má rovněž dopad na finance směřované do ochrany přírody. V zásadě se uplatňují dva finanční nástroje. Tím prvním je náhrada újmy vyplývající ze ZOPK – vychází z principu, že každému, komu vznikne nebo trvá újma v důsledku omezení vyplývajících z rozhodnutí (závazného stanoviska nebo souhlasu) vydaného podle ZOPK, náleží za splnění určitých podmínek finanční náhrada jakožto kompenzace. Přesto, nebo právě proto musíme vždy pečlivě zvažovat každé vynakládání veřejných prostředků. Přemýšlet nad tím, zda prostředky jsou vynaloženy účelně a zdali by se nedaly použít jinde s větším prospěchem. Vlastní rozhodování sice není přímo ovlivňováno možnou vyšší kompenzací, nicméně při rozhodování musí být zvažovány i jeho ekonomické a sociální dopady. V případě CHKO Jeseníky se jedná především o náhrady újmy za mimořádná a nákladově náročnější opatření zejména ve formě šetrných způsobů asanace a ponechání dřevní hmoty v porostech k zetlení. Bilance vyplacených újem v CHKO Jeseníky, resp. nárůst mezi lety 2018 až 2021 je patrný z grafu č. 4. Zatímco náhrady újmy činily v roce 2017 necelých 6,5 mil., v roce 2020 narostly více než dvojnásobně a za rok 2021 oproti roku 2017 téměř šestinásobně (!). S ohledem na novelu vyhlášky č. 335/2006 Sb., stanovující podmínky a způsob poskytování finanční náhrady bude výše této náhrady za rok 2022 ještě podstatně vyšší. Další graf (č. 5) pak zobrazuje, jak významně do celé bilance vstupuje finanční náhrada uplatňovaná za omezení v NPR Rejvíz. Druhým významným finančním tokem do ochrany přírody v lesních ekosystémech jsou prostředky Programu péče o krajinu a finanční prostředky z Operačního programu Životní prostředí. Zde Agentura každoročně investuje do výsad, podsad, ochrany proti zvěři či do šetrných způsobů asanací kolem 3,5 milionů korun. Konkrétně za období 2017–2022 to bylo celkem něco málo přes 20 milionů.

Závěr

Přesto, že trendy posledních tří let naznačují pokles nahodilých těžeb a tím i jistý útlum kůrovcové gradace, nelze považovat celou epizodu za ukončenou. Přetrvávajícím rizikovým aspektem je pořád existence rozsáhlých ploch sekundárních smrčín, které si s sebou setrvačně nesou oslabení z předchozích let. Vzdor tomu se v některých lokalitách kůrovec prakticky zastavil a došlo pouze k těžbám v řádu několika málo desítek stromů. Kýžený efekt asanačních zásahů (nesporně i za pomoci počasí), resp. povolených výjimek, jejichž hlavním smyslem je zpomalování rozpadu především sekundárních smrkových porostů, se projevil. Zasažení lesů kůrovcovými těžbami s odstraněním stromového patra na významnější ploše asi na 5 % lesů CHKO Jeseníky a současně průběžný pokles kůrovcových těžeb mluví za vše.

O důsledcích kůrovcových těžeb na lesní ekosystémy lze pojednat z celé řady hledisek. Na základě údajů o následné obnově vzniklých ploch však můžeme za určitého zjednodušení konstatovat, že i po stránce dřevinné skladby je situace na těchto plochách lepší, než byla před vlastní těžbou. Kromě toho ve srovnání s předchozími porosty často vznikla různě jemná mozaika po stránce věkové či prostorové. Svým způsobem lze rozpad ekologicky labilních smrčín vnímat jako příležitost pro návrat lesů nových – druhově pestřejších a prostorově rozmanitějších –, tedy podstatně odlišných od těch, na jaké jsme byli doposud zvyklí. Z tohoto pohledu je tedy mnohem důležitější, jaký bude další přístup lesních hospodářů k těmto plochám, než skutečnost, že došlo ke vzniku odtěžených ploch bez vzrostlého lesa. Vývoj nově vznikajících porostů bude záviset především na způsobu jejich výchovy, kdy by měla být preferována a podporována co nejširší škála dřevin, které na daná stanoviště přirozeně patří.

S výjimkou zmiňované NPR Rejvíz vykazuje kůrovcová situace na území MZCHÚ běžný stav a nijak zásadně se nevymyká „normálu“ před rokem 2015. Probíhají zde vesměs dílčí zásahy ve snaze co nejvíce zachovat dochovaná biologická dědictví a atributy s nimi spojené, jež mají význam pro obnovu lesního ekosystému či jako útočiště pro biotu, kterou hostí. Hranice rezervací ale kůrovec nezná a problémem je tak především po stránce druhového složení silně neuspokojivý stav okolních porostů.

Pralesovitá smrčina v NPR Praděd, kůrovec zde není škůdcem.

Zvolený způsob prozatím zabránil rychlému rozpadu kulturních smrkových lesů na velkých plochách, byť lokálně za cenu odlesněných ploch i se vznikem holin. Rovněž tak umožnění provádět v rezervacích dílčí zásahy v malém rozsahu nevedlo k dalším gradacím za hranicemi rezervací. V kontextu uvedených skutečností považujeme přijatá rozhodnutí a aplikované postupy za racionální a v současné situaci za nejlepší možná řešení.

I přes (mírně) optimistický vývoj celé situace v posledních letech je třeba zdůraznit, že klíčové slovo bude mít v budoucnu především příroda sama a rozhodujícím faktorem bude v dalších letech počasí, hlavně množství srážek a průběh teplot. Příběh kůrovcové kalamity v CHKO Jeseníky tak (zřejmě) nekončí... ■

AOPK ČR tímto děkuje vlastníkům lesů za poskytnutí údajů o těžbách a obnově, jmenovitě Lesům České republiky, s. p., Diocéze ostravsko-opavské (Biskupské lesy) a Arcibiskupským lesům a statkům Olomouc s. r. o.